

Evrensel Barışta Anayasa Mahkemelerinin Rolü ve Uygarlıklararası Karşılaşma

*Mahmut YUSUFI**

Metnimi yazdıktan sonra gizlice kendime sordum: Acaba, bu yazıyı sizin güzel dilinizle okuyabilecek miyim? Kendime hemen “hayır” dedim. Bu güzel Türkçeyi asla vülgarize etmek hakkın yoktur. Ama buraya gelince sizlerden cesaretleterek ve işte gururla Türkçe size hitap ediyorum.

Lütfen, yapmış olduğum yanlışlar için beni affedin. Bir küçük moral alkışına ne dersiniz?

Sayın Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Başkanı, Sayın Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi hâkimleri, bayanlar ve beyler; resmî davetiye aldığımdan sonra en evvela bizi davet eden büyük bir dost ülkenin Anayasa Mahkemesine teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Kendilerinin 45’inci yıl dönümünü tebrik ediyoruz ve hepimize başarılar dileriz. Burada bulunanların hepsini saygıyla selamlıyoruz.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi’nin 45. yıldönümü vesilesiyle tertiplenen konferans hakkındaki daveti alır almaz, şimdiye kadar yapılan toplantılarda gündeme gelen standart dışı konferansın gündemi dikkatimi çekti. “Standart dışı” diyorum çünkü şimdiye kadar konferans gündemleri sürekli olarak anayasa mahkemelerinin pozisyonları veya yerel ve kıtasal boyutta hukukun üstünlüğü ve insan hakları konularında anayasa mahkemelerinin etkinliğiyle ilgili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi tarafından önerilen konu Hukuk biliminde bilinmekle birlikte yeni bir konuyu gündeme getirmektedir. Evrensel barış ve uygarlıklar arası buluşmalar, zaten tüm uluslararası örgütlerin dibacelerinde genel bir

* Makedonya Anayasa Mahkemesi Başkanı

tanım olarak kullanılmış ve bunun da ötesinde, genel olarak toplumda olduğu gibi, toplum içinde insanın barış ve refahı için hareket noktası olarak da kabul edilmiştir.

Kanaatimce, Anayasa'da barış, diğer insani değerler gibi, küresel barışın hâkim olması hususundaki uygarlıklar arası değerlerin zenginleştirilmesine katkı teşkil etmektedir. Bu yöndeki amaçların kurumsallaştırılması ve bunların anayasa mahkemeleri tarafından yorumlanması da böyle bir barış için önemlidir. Uygarlıklar arası değerlerin gündeme getirilmesi, anayasa mahkemelerinin faaliyetleri ve herkesin yararına olacak şekilde uygar esaslar üzerine kurulmuş ilişkilerde dengelerin mevcudiyeti cesaret vermektedir. Bu çerçevede, genel insan hak ve özgürlükleri konusunda kabul görmüş uluslararası standartlara uygun anayasa mahkemelerinin rolü ve adil devlet ve hukukun üstünlüğü öncelikli konulardır. Konuyla ilgili olarak bu hususta belirtilecek olan görüşlerin ilerideki nesiller için de çok önemli olabileceğini ve hatta tavsiyelerin dünya çapında önem taşıyabileceğini belirtmek isterim.

Neden anayasa mahkemeleri evrensel barışı etkileyebilecek pozisyonda olabilir?

Konunun geniş tutulmuş olması ve zaman darlığı nedeniyle genel bir değerlendirmeden önce geniş bir izahata gerek duyulduğu kanaatindeyim.

Sayın meslektaşlarım,

Konuyla ilgili olarak konuşmama somut değerlerle başlamak istiyorum. En basit uygarlıklardan başlayıp bugüne kadar, zaman ve mekân, din ve kültür farkı gözetilmeden, uç değerler olarak iyilik ve kötülük arasındaki mücadele ve bunların arasında karar verecek makam olarak hâkim, sürekli olarak uygarlıkların gündemini oluşturmuştur. Her zaman ve her toplumda, eskiden olduğu gibi şimdi de hâkimlerin esas görevi, zayıf olanı güçlüden korumaktır. Genel barışa katkıda bulunabilmek ve hukukun üstünlüğünü sağlayabilmek amacıyla nasıl olmamız gerektiği konusunda, biri doğu; diğeri de batı uygarlığı değerleri hâkimini temsilen 2 hâkimi önümde örnek olarak göstermek istiyorum.

Birincisi, Osmanlı İmparatorluğunda vuku bulan bir olayla ilgili tavrını örnek göstereceğim bir hâkim; ikincisi ise Almanya'da Nazilerin iktidarı sırasında görev yapmış bir hâkimdir. İlk örnekle başlamak istiyorum: İstanbul'un fethinden sonra meşhur Fatih Sultan Mehmet,

fethin şerefine bir cami inşa etmek istemiş. Ancak, o dönemde cami inşa etmek için Türk mimarların bulunmaması sonucu, daha önce bu tür işlerle uğraşan yerel mimarlar görevlendirilmiş. Mimarlar öneriyi kabul etmiş, taslak planı hazırlamış ve ardından da detaylı planlar hazırlamışlar. Detaylı planlar Sultan tarafından kabul edilmiş ve akabinde bu konuda sözleşme imzalanmış. İşler doğru gitmiş, ancak bir kaza sonucu duraklamış. Sultan bir fetihle iken kendisine Mimarbaşı tarafından, ana sütunların gerektiğinden kısa kesildiğini ve bu nedenle kazaya ve gecikmeye yol açıldığına ilişkin haber iletilmiş.

Sultan, fazla düşünmeden, mimarın cezalandırılmasını emretmiş. Mimar sütunları kısalttığı için bir elinin kısaltılmasına hükmedilmiş. Ceza hemen yerine getirilmiş. Bu şekilde sakatlanmış olan mimarın suçlu olmamasına rağmen, bir eli kesik kalmış. Ancak içinin rahat edebilmesi için olayın aydınlığa kavuşturulmasına çaba göstermiş. Kendisine, yakın bir arkadaşı, hakkını alabilmek amacıyla herkesin bir başka kişi aleyhinde dava açabileceğini söylemiş ve Sultana karşı Başkadı nezdinde dava açmasını önermiş. Böyle bir düşünceden cesaret alan mimar, olayla ilgili olarak herhangi bir suçunun olmadığını ve haksız yere elinin kesilmiş olduğun iddia ederek Sultana karşı dava açmış. Davanın kendisine ulaşmasından sonra Başkadı gerekli ilgiliyi göstermiş ve Fatih Mehmet'in (hükümdarlık ibaresi kullanılmadan) davet edileceği duruşmayı planlamış. Sultan da mahkemeye gelmiş. Tabiatıyla kamuoyu konuya büyük ilgi göstermiş ve böyle bir ortam içinde duruşma başlamış. Hâkim, duruşma sırasında, davacının haklı olduğunu ve kolunun haksız yere kesildiğini saptadıktan sonra, "göze göz, dişe diş" ilkesinden hareketle, sanığın da kolunun kesilmesinin gerektiği şeklinde karar almış ve duruşmayı kapatmıştır.

Bu karar davacı dâhil herkesi şaşırtmıştır. Davacı söz hakkı talebinde bulunmuş konuşmasında, her şeyden önce bu duruşmanın yapılacağına, davalının mahkemeye geleceğine ve ardından mahkeme tarafından böyle bir kararın alınacağına inanmadığını söylemiş ve cezanın uygulamasına karşı olduğunu belirtmiştir. Hâkim buna cevaben, davanın geri alınmasının kendisine ait bir yetki olduğunu, ancak davanın geri çekilebilmesi için davalının kendisine ait özel gelirlerle davacının ömür boyu geçimini sağlaması gerektiğini belirtmiş, davalı da bunu kabul etmiştir.

Duruşmanın tamamlandığının ilan edilmesinden sonra davalı söz hakkı talep etmiş ve "Şimdi ben sizin sultanınız ve hükümdarınız olarak hitap ediyorum. Şerefli hâkim, verilen karardan farklı olarak

alabileceğiniz her karar haksız olacaktı ve ben Sultan olarak bunun neticesinde sizi görevden alıp cezalandıracaktım” demiştir.

İkinci vakıya ise; 1933 yılında vuku bulan ve “Leipzig Duruşması” olarak bilinen olaydır. Almanya Meclisinin kundaklanmasıyla ilgili sanıkların suçlu olduklarına dair Nazi propagandasının güçlü olmasına rağmen, duruşma sonunda hâkim sanıkları suçsuz bulmuş ve serbest bırakmıştır. İktidardakiler ise böyle bir kararın alınmış olması nedeniyle hemen hâkimin üzerine saldırmıştır. Hâkimin cevabı ise şu şekilde olmuştur: Ben bir hâkimim ve kararlarımı Anayasa ve kanunlara uygun olarak alacağıma yemin ettim. Bu kanunlara göre bu kişiler suçsuzdur. Siz iktidardasınız, kanunları değiştirin, ben de o kanunlara göre karar alayım”.

Verilen her iki örnek de (mahkeme kayıtlarında buna benzer birçok örnek bulunabilir elbette), toplumsal düzen farkı gözetilmeden her toplumda adaletin ve hukukun üstünlüğünün önemine işaret etmektedir.

Her iki olayda zikredilen hâkimler gibi, genel olarak hâkimlerin, yaşam ve ölüm, özgürlük ve bağımlılık, varlık ve yokluk gibi temel uygarlık ve evrensel değerler üzerine kararlar vermeleri nedeniyle, her şeyden önce cesur, görevini seven ve sorumluluğunu üstlenen kişiler olmaları gerekmektedir.

Uygarlıkların gelişmesi, düzen farkı gözetilmeden (en uç tek kişilik yönetimlerden aşırı liberalizme kadar) toplumdaki iktidar gücünün kontrol edilmesi gereksinimini ortaya koymuştur.

Sadece politik olan, muhalefetin iktidar üzerindeki kontrolünün dışında, devlet içinde iktidarın tek kontrolünün mahkemeler olduğu ortaya çıkmaktadır.

Mahkeme, belirli kurallar dahilinde, sürekli olarak bu gücün kısaltılması yönünde faaldir. Mahkeme, vatandaşların şahsi menfaatleri arasında bir hâkim rolünü üstlenmiş, Anayasa Mahkemesi de devleti ve devlet içinde barışı koruma rolünü üstlenmiştir.

Anayasa'nın kesin yorumuyla Anayasa'nın uygulanmasını teminat altına alan Anayasa Mahkemesi, bu şekilde, diğer güçler tarafından Anayasa hükümlerine düzenli bir şekilde uyulmasını sağlar ve yasama ile yürütme arasında dengeli güç dağılımını gözeterek devlet yönetiminde kaliteye katkıda bulunur. Mahkeme için önemli olan, Anayasa'nın ruhunun (giriş bölümünde belirtilenler) ve Anayasa hükümlerinin (madde bölümlerinde belirtilenler) uygulanıp

uygulanmadığıdır. Anayasa hükümleri dâhilinde olması kaydıyla görev dağılımları arasındaki uyum her zaman ülkenin kalkınmasına vesile olmuştur. Uygulamadan sorumlu herhangi bir birim tarafından anayasal hükümlerin uygulanmaması Anayasa Mahkemesi'nin müdahalelerine gerekçe oluşturmakta ve yol açmaktadır.

Bu vesileyle, siyasi nedenlerle anayasal düzenin korunmasına müdahale etmeyen bir Anayasa Mahkemesi'nin tutumuna ve bu şekilde suskunluk ve siyasi tavırsızlık nedeniyle tüm anayasal düzenin ortadan kaldırılmasına yol açan bir yaklaşıma işaret etmek istiyorum. Tarafsız bir güç olarak Anayasa Mahkemesi'nin yasallığı bir toplumun vatandaşlarından kaynaklanmakta olup, esas görevi yasama ile yürütme arasındaki güç dağılımında bir dengesizliğin oluşmamasıdır.

Konuşmak istediğim konuya bir soru sorarak başlamak istiyorum. Kosova ve Voyvodina'nın birer kurucu unsur oldukları Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti (YSFC) veya Sırbistan Anayasa Mahkemesi popülist ve milliyetçi sosyalist Sayın Slobodan Miloseviç'in yürütme ve yasama organları tarafından anılan özerk bölgelerin yetkilerini Anayasa'ya aykırı bir şekilde geri alınmasından sonra bu kararın Anayasa'ya aykırı olup olmadığını sorgulayan bir inisiyatif başlasaydı, acaba Yugoslavya'nın parçalanması vuku bulur muydu? Ve bunun akabinde anılan ülkede kanlı çatışmalar yaşanır mıydı?

Hukuken bakıldığında cevabım şudur: Yugoslavya Anayasa Mahkemesi, mantıklı davranarak, yasama ve yürütmenin, Kosova ve Voyvodina Meclislerinin anayasal yetkilerini hukuka aykırı bir şekilde iptal etmesiyle sonuçlanan, siyasi faaliyetlerinin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle müdahale etmiş olsaydı, Yugoslavya'nın parçalanmasından kesinlikle kaçınılabilirdi. Yugoslavya Anayasa Mahkemesi, girişimsiz, suskun ve fırsatçı tutumuyla, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'daki en kanlı çatışmalara sebep olan bir rejim tarafından Anayasa'ya aykırı bir şekilde devlet kurum ve kuruluşlarının yetkilerine el konulmasına müsaade etmiştir.

Beni dinlediğiniz için size çok teşekkür ederim.